

УДК 069.424:341.43(438+477.8)“1951”

© **Ярослава ПАСІЧКО**

«АКЦІЯ-51»
(аналіз фондової колекції Національного музею
історії України у Другій світовій війні. Меморіальний
комплекс)

Проаналізовано матеріали фондів музею з теми «Репресивні й депортаційні акції радянського режиму. 1930–1950-ті роки», а саме: завершального етапу українсько-польського трансферу населення – вирівнювання польсько-українського кордону в 1951 р., який увійшов до сучасної історіографії під назвою «Акція-51». Подано детальний огляд персональних комплексів українців – учасників та свідків примусових депортацій у 1950-х роках. Їхня документалістика поповнила фондову колекцію Національного музею історії України у Другій світовій війні, стала джерелом подальшого дослідження деяких аспектів українсько-польських відносин і посіла гідне місце в експозиційному просторі виставки «Вирване коріння».

Ключові слова: українсько-польські відносини, примусові переселення, «Акція-51», фондова колекція, експонат, виставка.

Динамічні суспільні зміни, геополітичні виклики, переформатування історичної політики, декомунізаційні процеси, фундаментальні злами буття (військові події на Сході України, політичне напруження, передвиборчі перегони сьогодні) спонукають до переосмислення зв'язку сучасності з минулим, актуалізації вітчизняної історії, кардинального перегляду та подальшого розвінчання неправдоподібних уявлень як окремих складників історії Другої світової війни, так й історії України ХХ ст. загалом.

Раніше замовчувані, «незручні», малодосліджені, а відтак майже не представлені в експозиційному просторі музею теми на кшталт: «Перша світова війна. Український фактор»; «Окупаційні режими: радянський, нацистський, румунський, угорський. Порівняння, аналогії, відмінності»; «Праведники

народів світу – гуманістичний подвиг українців»; «Українці – учасники руху Опору в нацистських і радянських таборах»; «Співпраця з ворогом як вимушена модель поведінки та стратегія виживання»; «Репресивні і депортаційні акції радянського режиму. 1930–1950-ті роки» тощо – потребують ретельної науково-дослідницької та науково-пошукової роботи, перспективного комплектування та територіально всеохопних наукових відряджень. Ці теми сьогодні є гостроактуальними, а з початком російської агресії на Сході України вони набули реального змісту. Останнім часом у музеї здійснюється збір матеріалів за означеними темами, що дає можливість представити артефакти у головній експозиції Меморіалу. Наприклад, на сьогодні фондова колекція музею налічує близько 20 персональних комплексів учасників і свідків українсько-польського трансферу 1944–1947 років – це понад 100 музейних предметів, більшість з яких науковці зібрали під час музейних експедицій до Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей [12]. Музей має відповідати викликам сучасності, відображати в експозиції максимум інформації, здатної задовольнити найрізноманітніші запити відвідувачів.

Завершальним складником примусових депортацій населення західноукраїнських земель упродовж 1944–1951 рр. є вирівнювання кордонів України та Польщі у 1951 р. – «Акція Н-Т 1951». Через відсутність експозиційного матеріалу не можна було висвітлити її в експозиційному просторі. Основною метою розвідки є аналіз персональних комплексів учасників примусової депортації в 1951 р., які були сформовані під час музейного відрядження до Донецької області.

На підставі Угоди про обмін ділянками державних територій між СРСР і Польською Республікою № 121 від 15 лютого 1951 р. Радянський Союз та Польська Народна Республіка обмінялися територіями площею 480 кв. км кожна [1, 105–109]. Керівництво обох держав аргументувало цей обмін економічними інтересами. Так, до Польщі відійшли нафтоносні терени Дрогобицької області, в обмін на які Радянський Союз отримав вугільні родовища у Кристинополі (Червонограді) Люблінського воєводства та зручне залізничне сполучення в районі Рави-Руської й Сокаля. На думку населення, ніхто не зважав і не враховував її. Під час акції було здійснено примусове переселення українського населення Нижньоустрицького й частково Хирівського та Стрілківського районів тодішньої Дрогобицької області – етнічні землі бойків та лемків. Депортації підлягали громади 45 сіл і містечка Нижні Устрики. Отже, із території колишнього Люблінського воєводства було примусово переселено 16,5 тис. поляків, а з колишніх земель Дрогобицької області, що відійшли до Польщі, – 32 тис. українців [9, 113–124].

У 1951 р. виселенню підлягали всі без винятку мешканці регіону. І, на відміну від попередніх депортаційних акцій у межах України, їх позбавили права вільно обирати місце майбутнього перебування. Майже всі лемко-бойки хотіли оселитися в Західній Україні. Однак їх розпоростили по малозаселених степах

південно-східних регіонів України: Миколаївської, Одеської, Донецької та Херсонської областей. Переселяли переважно туди, де було скрутно: до знищених війною околиць, якнайдалі від адміністративних центрів.

Тому не випадково музейники організували відрядження на Схід України, зокрема Сталінської (нині Донецької) області, куди переселяли переважну частину українців з Польщі. Побувати нині на всій території Донеччини немає можливості через бойові дії там та тимчасово непідконтрольні Україні деякі райони області. Треба ще раз зазначити, що тема «Акція-1951» мало досліджена, тому не була скомплектована науковцями. Музейники поставили мету комплектувати музейне зібрання матеріалами учасників та свідків примусового переселення в 1951 р. до сіл Званівка, Роздолівка та Верхньокам'янське Бахмутського району Донецької області. Саме в ці села була переселена громада с. Ліскувате Хирівського району Дрогобицької області УРСР (пол. Liskowate, нині належить до Бещадського повіту Підкарпатського воєводства Республіки Польща). Результатом відрядження стали перші 9 комплексів переселенців, 53 предмети музейного значення – це здебільшого фото, документи, побутові речі, інструменти, елементи одягу тощо. Під час експедиції було зроблено аудіофіксацію спогадів п'яти учасників та свідків тих подій, щоб розширити й поглибити напрацювання музейників у напрямі усної історії. Слід зазначити, що зустрічі відбувалися з тими, кому на момент переселення не виповнилося й двадцяти років, наймолодший респондент Розалія Михайлівна Бойко (Тимчак) 1946 р. н. [3]. Час невпинний, і безпосередніх учасників депортації з кожним роком стає все менше і менше...

Саме з родинного архіву Р.М. Бойко (Тимчак) відібрано старе фото 1929 р. [26]. На світлині перед церквою Різдва Пресвятої Богородиці вишикувалася громада, переважно молодь с. Ліскувате Добромильського повіту Львівського воєводства, Польща (пол. Liskowate). У першому ряду дві дівчини тримають плакат із написом: «Братство Апостольства Молитви. Село Лісковате». У центрі – пан отець із дружиною. Літо 1929-го... Святково одягнені, вони зібралися з нагоди відкриття реставрованої старої дерев'яної церкви (1832), кам'яну дзвіницю звели в 1927 р. (Церква з кінця 40-х до 70-х років ХХ ст. використовувалася як склад синтетичних добрив. Зараз у церкві не служать, з 2016 р. розпочалися ремонтні роботи. Зазначена в туристичному маршруті «Шлях дерев'яної архітектури» Підкарпатського воєводства Польщі).

Уже через десять років, у вересні 1939 р., польське село окупували нацисти, але швидко залишили цей терен разом із німцями-колоністами, бо «совети» протягнули «руку допомоги своїм братам-українцям, які населяли Польщу», щоб установити новий кордон, порядок, режим і ліквідувати активістів «Просвіти». Потім повернуться німці і знищать усіх місцевих комуністів та євреїв, а молодь поженуть працювати на потреби великого Райху. Через три роки «з визволенням» прийдуть другі «совети», щоб погнати чоловіків на передову, установлювати лінію кордону, забирати майно до колгоспу, арештовувати за найменшу підозру у зв'язках з УОН-УПА.

Дехто з тих, хто на фото, загине у віхолі Другої світової війни, кілька осіб вирушить в еміграцію за океан, десятки поляжуть в українському підпіллі в лісах, кілька родин виселять у Сибір, декого заарештують за саботаж у колгоспі. Парох Антін Федоряк, який не бажав прийняти православ'я, змушений був відстоювати погляди та бажання своєї парафії, помер у 1950 р. напередодні трагічних подій для церковної громади. Відомо, що його дружина Ольга померла в 1942 р. під час нацистської окупації. Їхні могили збереглися донині на напівзруйнованому кладовищі біля церкви [15, 80].

Усіх тих, хто вижив, і тих, хто народився за 20 років, усіх їх «ущасливають» у 1951 р., їх виселять із рідної землі, вирвуть із корінням під гаслом «обмін ділянками державних територій». А між рядками читаються приховані сподівання партійно-кадебістського режиму на ліквідацію соціальної бази українського підпілля. І запанує в с. Ліскувате смертельна тиша, адже комуністичній Польщі українські села не потрібні. Забігаючи наперед, слід зазначити, що понад 50 років село не розвивалося. Станом на 2013 р. у селі мешкало понад 200 осіб. Із 360 будинків, що залишили ліскуватці під час переселення, на сьогодні цілими zostалися близько 20 осель [15, 72]. Лише останнім часом поляки почали зводити будинки, розбудовувати інфраструктуру, підприємства. Поштовхом для цього стало активне відвідування колишніх мешканців-українців своєї малої батьківщини [25]. Наші сусіди задумалися над можливим поновленням українцями права на майно та землю. Але поновити такі права можуть лише ті колишні переселенці, яким удалося виїхати у протилежний від радянського кордону бік.

Усю громаду Ліскуватого (а це 312 родин, близько 1400 осіб) виселили на Схід України, на Донбас [10]. Із 32 тис. депортованих у 1951 р. кожен 23-й був із Ліскуватого! За кількістю переселених родин с. Ліскувате поступається лише м. Нижні Устрики та селам Чорна і Коростенко. Переселенці не чинили опору, точніше, хто міг це робити, були або закатовані, або заарештовані, або перебували далеко за Уралом. З нагоди 50-х роковин депортації в 2001 р. в с. Званівка було встановлено пам'ятний знак з ініціативи колишнього переселенця Стефана Михайловича Тимчака [29]. Він один із небагатьох у 1957 р. здобув вищу освіту (Київський інститут фізичної культури). Стефан Михайлович з дитинства любив спорт, зокрема легку атлетику. Став майстром спорту з метання диска. Після отримання диплома повернувся до с. Званівка, де понад тридцять років працював викладачем фізичної культури у школі [8].

Люди із смутком та болем у серці залишали віддавна обжиті землі. Раптова зміна місця проживання, звичного оточення, кліматичного середовища завжди є стресом для людини, а з урахуванням унеможливлення повернення додому, то була суцільна катастрофа. Треба зважити на те, що для покоління людей, приречених на виселення у 1951 р., міграції і далекі подорожі не були звичним способом життя. Мандрували хіба що представники ремісничих професій. Відвідання святих місць або навіть поїздки до сусідніх невеличких міст ставали подією в житті верховинців, про яку згадували до смерті. Прив'язаність до рідної стріхи,

як один із проявів консерватизму бойко-лемків, була настільки сильною, що літні люди сприймали виселення як катастрофу всього свого життя.

Звістка про переселення до мешканців с. Ліскувате дійшла у травні 1951 р., а вже 17 червня із залізничної ст. Коростенко вирушив перший ешелон. У ньому була переважно молодь та родини, де були представники робочих професій, які мали будувати помешкання на сході для всієї громади. На залізничному вокзалі їх проводжали всім селом. Перед відправкою було зроблене фото – з відкритого товарного вагона виглядають зовсім молоді люди, майже діти [15, 23]. Ще мить – і життя їхнє розділиться на до і після: вирвані з корінням із рідної землі, вони назавжди рушать у нові невідомі світи. Першим ешеленом на схід вирушила родина Тимчаків. Батько Микола Гнатович був теслярем. Як згадував його син Михайло Миколайович Тимчак, «...у дорогу вирушили на Святу Трійцю. Їхали п'ять днів у товарному вагоні одні, оскільки родина була великою – сім душ. Ще в Ліскуватому батько не встиг побудувати нової хати, тому заготовлений ліс везли із собою і вже тут, на Донбасі, зробили будинок із карпатського дерева, у якому живемо досі» [22].

Примусове переселення в 1951 р. було не першим для ліскуватців, зокрема для родини Тимчаків. У 1947 р. вони вже відчули на собі виселення з прикордонних ділянок під час демаркації радянсько-польського кордону. Михайло Тимчак згадував: «Улітку 1947 р. нас попередили: якщо затвердять нову лінію кордону, то нас виселять. На 800 метрах від кордону повинна бути мертва зона. Під виселення підпало 70 дворів у Ліскуватому. Ми гадали, що все минеться, але не обійшлося. Нам дали термін – три дні на збирання речей. Під час виселення нас не забезпечували ні житлом, ні транспортом, хто як міг, так і перевозив нажите. Люди переїздили хто куди: до родичів, до знайомих...» [15, 112].

Відправлені в червні 1951 р. будівельні бригади, які формувалися з ліскуватців, не впоралися із завданням – забезпечити житлом переселенців. Слід зазначити, що до початку зими в окремих власних будинках мешкало зовсім мало родин. Гостро не вистачало робочих рук та будівельних матеріалів. Наприклад, ліс, що виділявся на будівництво житла для переселенців, використовувався не за призначенням або розкрадався. Ліскуватці забирали з будинку все, що можна було забрати, усе, що знадобиться на новому місці, насамперед худобу, одяг, продукти харчування, побутові прилади, ремісничі інструменти, у розібраному вигляді станки (столярні, ткацькі). Дозволялося брати до 2000 кг вантажу на сім'ю. Так, родина Тимчаків передала на довічне зберігання до музею низку речей, що привезла із собою, а саме: ремісничий реманент (пилки, струг для діжок, взуттєву колодку), валізи, фрагмент саней, побутові прилади (маслобійку, коритце для тіста, колотивцю) тощо. Ці предмети стали одним із основних експозиційних складників щойно створеного виставкового проекту «Вирване коріння».

Усі респонденти згадують, що дорога на схід була досить виснажливою, їхали довго, багато хто віз із собою худобу в окремих вагонах. Коли потяги з переселенцями прибували до станцій, то зачинялися вокзали, навіть магазини і лавки, бо

люди були налякані тим, що везуть «бандерівців зі зброєю». Траплялися поодинокі випадки, коли хтось відставав від потяга, подальша доля його була невідома. Родини, у яких чоловіки, старші сини на момент переселення перебували на засланні або відбували покарання чи служили в армії, відправлялися черговими потягами. Усього їх було чотири, останній ешелон на Донеччину вирушив 16 жовтня 1951 р.

Останнім потягом із мамою та старшим братом до колгоспу ім. Хрущова прибула Любов Андріївна Деркач. Її батька, Андрія Анатолійовича Деркача, як члена ОУН у листопаді 1944 р. заарештували й відправили на 25 років до таборів. «Покарання» відбував у м. Інта, Комі АРСР, СРСР (нині Республіка Комі, Російська Федерація) [23]. Дружину Теодору Іванівну з дітьми також мали відправити в заслання [24]. Добрі люди допомагали, переховували дітей у різних сім'ях, сама ж мати довгі місяці ховалася в лісах. З малюками могла спілкуватися лише ночами. У 1947 р., коли почали створювати в Ліскуватому колгосп, Теодора Іванівна добровільно підписала заяву й віддала своє рідне подвір'я на потреби господарства. Можливо, через це її з дітьми більше не переслідували. Після таборів до родини батько не повернувся, оселився в м. Хирів Львівської області, де створив нову сім'ю [7]. У 1951 р., після переселення, перший час Теодора Іванівна з дітьми, Любою та Іваном, жили в чужих людей, потім їм виділили хату-мазанку. Діти навчалися у сільській школі. Згодом Любов Андріївна опанувала професію швачки в Артемівському училищі. У 1965 р. вийшла заміж за сина переселенця Стефана Михайловича Тимчака, разом виховали трьох синів: Юрія, Романа та Андрія. Останній заснував ГО «Лемко-центр», бере активну участь у патріотичному вихованні молоді Званівської ОТГ.

Останнім ешеленом у жовтні 1951 р. прибула на Донбас і Марія Григорівна Стиранець. Жінка переселялася зі свекрухою, 1881 р. н., та вісьмома дітками на руках. Її чоловік Стефан Стиранець у 1947 р. був заарештований на 10 років за «саботаж у колгоспі», де внаслідок хвороби коней почався падіж. Повернувся після заслання наприкінці 1950-х років [5].

Замість документів, метрик, паспортів кожному голові родини видавався переселенський квиток, який був єдиним документом на право переселення і на право користування пільгами, передбаченими законом (постанова Ради Міністрів СРСР № 3277 від 30.07.1949 р.). Вимушені переселенці були власниками певного майна, вартість якого їм ніхто не компенсував і донині. Переселенські квитки видавалися створеними переселенськими відділами при райвиконкомках. Переселення мало законні підстави – міждержавні угоди, посімейні та поешелонні списки. Депортовані отримували одноразову грошову допомогу – 700 крб на голову родини та по 250 крб – на кожного члена сім'ї. Але це була нерівнозначна компенсація за втрачене майно, будинки, землю, яка аж ніяк не виправдовувала жахи примусової депортації. До квитка вносили повний склад родини і місце, куди її переселяють [18]. То був квиток в один кінець. Ліскуватці не знали, у яке саме село їх мають везти, бо в документах зазначалася лише назва

колгоспів! Наприклад, родину Марії Стиранець виселяли до колгоспу ім. Шевченка Ямського району Сталінської області – це село Верхньокам'янське (нині Бахмутський район, Донецька область). Цим красномовно підкреслювалася ще одна мета переселення – важка та виснажлива праця в колгоспах зруйнованого війною Донбасу – за трудовні. На новому місці переселенський квиток дорослим міняли на трудові книжки колгоспника, а дітям видавали нові свідоцтва про народження [13; 19]. Через такий обіг персональних документів у родинях нині залишилися одиниці переселенських квитків, два таких раритети зберігаються у фондovих колекціях Меморіалу. Неначе крізь жорна, тоталітарний сталінський режим перемелював долі переселенців і розсіював їх по всьому південно-східному регіону України. Символічним є те, що саме жорна родини Стиранців представлені сьогодні на виставці «Вирване коріння» [11].

Далеко за межами свого рідного с. Ліскувате дізнався про переселення Петро Іванович Стиранець, який від початку 1951 р. перебував на строковій службі в армії. Розуміючи, що більш ніколи не побачить хату, у якій народився, попросив маму надіслати фото рідної оселі [27]. Після демобілізації повернувся до своєї родини в с. Роздолівка (колгосп ім. Артема). Був уражений побаченням: маленькі білі хати-мазанки, які важко було порівняти з тими будинками-зрубамі, що лишилися в Ліскуватому [6]. Понад тридцять років Петро Іванович працював на ремонтно-механічному заводі в м. Артемівськ (нині м. Бахмут), одружився з переселенкою Катериною Кохан, з якою виховали трьох дітей, відсвяткували золоте весілля [28]. У книзі Н.О. Тутової «Бойківщина – Донбас: збережемо пам'ять» подружжя Стиранців зробило напис: «Дві щасливі долі!» [15, 185]. Попри всі випробування, що випали на долю переселенців, вони зуміли зберегти свою культуру, релігію, традиції, віру в найкраще.

З вірою в серці та невеличким молитовником для українського народу в кишені пройшов свій тернистий шлях учасник Другої світової війни Федір Йосипович Потич [16]. Брав участь у визволенні південної Польщі та боях на території Німеччини [14]. Після демобілізації працював теслярем, на замовлення односельців виготовляв меблі. Після примусового переселення очолив будівельну бригаду. Саме молитовник, на думку Федора Йосиповича, не раз рятував йому життя на фронті, надавав сили в часи випробувань під час примусової депортації та мудрості створити й зберегти велику і дружну родину. Весільна вишиванка дружини – Розалії Дмитрівни – передана на збереження до музею [2]. Шафами, комодами, трюмо, які виготовляв Федір Йосипович, односельці користуються й донині [4].

Компактне розселення ліскуватців на Донбасі (села Званівка, Роздолівка та Верхньокам'янське розташовані одне від одного на відстані 10–15 км) стало запорукою збереження самотутньої етнокультури лемко-бойків. Насамперед було збережено релігію, наприкінці 1990-х років у селах Бахмутського району були зведені греко-католицькі церкви. Збережений та активно нині популяризується пересувний український ляльковий театр – вертеп, що був під заборонаю

за радянських часів і незрозумілим місцевому населенню, відірваному від біблійних традицій, зокрема: колядування, щедрування, ворожіння тощо. З особливою повагою з покоління в покоління передаються прадавні рецепти бойківських страв: підбиваний борщ, буляники, верхнина, киселиця, пинцяки, стиранка та багато інших смачних наїдків, які можна і сьогодні скуштувати за щедрим столом нащадків колишніх переселенців.

Компактне заселення переселенцями (85 %) цих регіонів сприяло і збереженню бойківсько-лемківського діалекту та української мови загалом, адже лише в цих трьох селах Бахмутського району в школах викладали українською мовою з 1951 р. Проте були й прикрі випадки. Як згадує Яна Миколаївна Тимчак (на момент переселення їй було 10 років), у школі вчителі за правильну, але «неграматичну» відповідь – через діалект – занижували оцінки [21]. Через говірки місцеві також ображали... Яна Миколаївна запам'ятала, що їхній ешелон на ст. Яма (нині м. Сіверськ) зустрічали урочисто, грав духовий оркестр. Слід зазначити, що місцевому населенню було складно змиритися з такою кількістю прибулих людей із незрозумілими для них говором, традиціями, способом ведення господарства. Налякані, вони чекали «поляків», «бандерівців», «бабтистів» тощо. Спочатку місцеві зустрічали переселенців вороже, недовірливо. Батько Яни Миколаївни займався бджільництвом, тому в одному вагоні, окрім всього необхідного, перевозив три вулики. Дорогою бджоли розлетілися й покусали малечу. Втоплені, знервовані, брудні (їхали п'ять діб) та ще припухлі від укусів – у такому вигляді сім'я Тимчаків (семеро осіб) прийшла до Гнатівни (у неї спочатку мали оселитися) з усім своїм багажем. З вилами в руках, налякана, жінка голосила: «Цыганов в дом не пуцу!» [21]. Невдовзі всі порозумілися і цілий рік жили разом однією дружньою сім'єю. Місцеві ділили з переселенцями не тільки житло, а й шматок хліба, бо самі жили бідно, багато хто – в землянках.

Спогади дітей не такі послідовні, детальні, глибокі. Вони радше ґрунтуються на емоціях, які переживали дорослі. Діти не усвідомлювали масштабу трагедії, що відбувалася з їхніми родинами. Проте в дитячій пам'яті Розалії Михайлівни Бойко (Тимчак), якій було лише п'ять років на момент депортації, на все життя закарбувалися татові втоплені й розгублені очі, мамине заплакане обличчя, брязкіт товарних вагонів і страшний жіночий лемент... То кричали, голосили, молилися жінки, які вперше побачили землі Донбасу. Усе довкола було усіяно сірим попелом, що викидав доломітний комбінат [20]. Людей вирвали з корінням із мальовничого краю, з рідного Ліскуватого, розташованого в передгір'ї Карпат серед безмежних лісів, зелених долин, річок із кришталевою водою, і привезли в сирій безкінечний степ. Назавжди Розалія Михайлівна запам'ятала і слова мами Юлії Іванівни: «Ті люди, які не мають нічого свого, ті приживаються. Де їх посадиш, там і живуть. А ті, хто корінням приросли до рідної землі, їм трудно прижитися знову...». Через десять років після переселення мама так і не зуміла прижитися на чужині. Страшний біль та безкінечна туга за рідним краєм далися взнаки – у 1961 р. вона померла [3]. Родинні реліквії, а саме образи Божої Матері

та Ісуса Христа в терновому вінці, які належали мамі, Розалія Михайлівна передала до музею [17].

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що необхідно продовжити науково-дослідну та науково-пошукову роботу з теми «Акція-51». Для всебічної експозитарної ретрансляції подій 1951 р. доцільно продовжити роботу з комплектування персональних комплексів учасників і свідків примусового переселення та збору предметів музейного значення в інших районах Донбасу. Головною перешкодою для цього є бойові дії на Сході України. Наприклад, громада с. Чорна (пол. Czarna Góra, нині належить до Бещадського повіту Підкарпатського воєводства Республіки Польща) понад 2300 осіб (554 родини) була насильно переселена до колгоспів Тельманівського району Сталінської області (нині Бойківський район Донецької області): ім. Сталіна – 201 родина, ім. Тельмана – 93 родини та «Авангард весни» – 103 родини. Більшість сіл Бойківського району перебуває на території, яка тимчасово окупована російськими терористичними військами. Слід розпочати дослідження трансферів українців із Західної України до Херсонської, Одеської та Миколаївської областей.

Музейний простір – майданчик для обговорень, наукових дискусій та рефлексій. Упродовж 2018 р. у головній експозиції музею було презентовано кілька виставок. Базуючись на ідеї «війна як людське життя в екстремальних умовах воєнного буття», вони стали своєрідними апробаціями актуальних тем для майбутньої реекспозиції. Такою апробаційною локацією став і новий виставковий проект «Вирване коріння», який розповідає про те, що сотні тисяч українців стали жертвами депортацій, вимушених еміграцій, евакуацій без повернення та спеціальних військових операцій.

Такі проекти, виставки, історії, як ніколи, потрібні українському народу для єднання, розуміння власного минулого, для стійкості та мужності, щоб відстоювати своє на власній батьківській землі. «Це є наша земля, наша Україна, і більше нікому не дамо право робити нас примусовими переселенцями!» – так заявив Стефан Тимчак на пропозицію дітей тимчасово виїхати з с. Званівка подалі від бойових дій, оскільки Бахмутський район із квітня до липня 2014 р. було захоплено проросійськими бойовиками [8]. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на 3 вересня 2018 р. на обліку перебувають 1 млн 519 тис. 132 внутрішньо переміщені особи з Донбасу та Криму. І знову переселення – черговий виток історичного розвитку людства за «правилом спіралі», військовий стан у десяти областях України з 28 листопада 2018 р., а далі що?

Незважаючи на складний час, науковці музею не припиняють кропіткої щоденної праці, щоб відкрити правду на прихованих сторінках історії нашого народу та аби помилки минулого не повторювалися в майбутньому. Бо музей, який змінюється разом із країною, який воює разом із країною, який живе разом із країною, разом із Україною сподівається на подальший успішний розвиток!

Джерела та література:

1. Ведомости Верховного Совета СССР. – М., 1951. – 14. VII. – № 23; Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – М., 1980. – Т. X. – С. 105–109.
2. Вишиванка Потич Розалії Дмитрівни. 40-ві роки // Фонди Національного музею історії України у Другій світовій війні (далі – Фонди НМІУДСВ). – КВ-274728.
3. Генеральний каталог. – Р.М. Бойко (Тимчак) // Фонди НМІУДСВ.
4. Генеральний каталог. – П.Й. Потич // Фонди НМІУДСВ.
5. Генеральний каталог. – М.Г. Стиранець (Глидяк) // Фонди НМІУДСВ.
6. Генеральний каталог. – П.І. Стиранець // Фонди НМІУДСВ.
7. Генеральний каталог. – Л.А. Тимчак (Деркач) // Фонди НМІУДСВ.
8. Генеральний каталог. – С.М. Тимчак // Фонди НМІУДСВ.
9. Даценко С. Маршрутами переселень: за матеріалами музейних експедицій теренами Західної України // Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал. – № 3 (17). – К., 2017. – С. 113–124.
10. Державний архів Львівської області. – Ф. 3229. – Спр. 178. – Арк. 58–79.
11. Жорна родини Стиранців. 1940-ві роки // Фонди НМІУДСВ. – ТФ-5933.
12. Інвентарні книги груп зберігання «Документи», «Фото», «Речі», «Науково-допоміжний фонд» // Фонди НМІУДСВ.
13. Книжка трудова колгоспника № 213 Стиранець М.Г. 1952 р. // Фонди НМІУДСВ. – ТФ-5894.
14. Книжка червоноармійська Потича Ф.Й. 1944 р. // Фонди НМІУДСВ. – КВ-274726.
15. Книжка. Тутова Н.О. «Бойківщина – Донбас: збережемо пам'ять». 2017 // Фонди НМІУДСВ. – КВ-274729.
16. Молитовник для українського народу. м. Перемишль. Польща. 1911 р. // Фонди НМІУДСВ. – КВ-274727.
17. Образи Божої Матері та Ісуса Христа у терновому вінці. 1930-ті роки // Фонди НМІУДСВ. – КВ-274735–274736.
18. Переселенський квиток № 74847 Стиранець М.Г. 1951 р. // Фонди НМІУДСВ. – ТФ-5893.
19. Свідоцтво про народження ЯВ № 156250 Тимчака С.М. 1951 р. // Фонди НМІУДСВ. – КВ-274743.
20. Спогади Бойко (Тимчак) Р.М. на електронному носії. 2018 р. // Фонди НМІУДСВ. – Акт приймання на ТЗ ФЗК № 355 від 14.11.2018 р.
21. Спогади Гусяк (Тимчак) Я.М. на електронному носії. 2018 р. // Фонди НМІУДСВ. – Акт приймання на ТЗ ФЗК № 355 від 14.11.2018 р.
22. Спогади Тимчака М.М. на електронному носії. 2018 р. // Фонди НМІУДСВ. – Акт приймання на ТЗ ФЗК № 355 від 14.11.2018 р.
23. Фото. Деркач А.А. 1937 р. // Фонди НМІУДСВ. – Акт приймання на ТЗ ФЗК № 297 від 24.10.2018 р.
24. Фото. Деркач Т.І. з дітьми. с. Ліскувате. 1951 р. // Фонди НМІУДСВ. – НД-31137.
25. Фото. Колишні переселенці. с. Ліскувате. Польща. 2001 р. // Фонди НМІУДСВ. – НД-31144.
26. Фото. Мешканці с. Ліскувате. 1929 р. // Фонди НМІУДСВ. – НД-31146.
27. Фото. Рідна хата. с. Ліскувате. Польща. 1950 р. // Фонди НМІУДСВ. – ТФ-5885.
28. Фото. Стиранець П.І. під час роботи на ремонтно-механічному заводі. м. Артемівськ (нині м. Бахмут). 1960-ті роки // Фонди НМІУДСВ. – ТФ-5886.
29. Фото. Тимчак С.М. біля пам'ятного знака. с. Званівка Донецької обл. Україна. 2011 р. // Фонди НМІУДСВ. – НД-31138.

© **Ярослава ПАСИЧКО****«АКЦИЯ-51»****(анализ фондовой коллекции Национального музея истории Украины во Второй мировой войне. Мемориальный комплекс)**

Проанализированы материалы фондовых коллекций музея по теме «Репрессивные и депортационные акции советского режима. 1930–1950-е годы», а именно: завершающего этапа украинско-польского трансфера населения – выравнивание польско-украинской границы в 1951 г. Этот этап принудительной депортации вошел в современную историографию как «Акция-51». Подан подробный обзор персональных комплексов украинцев – участников и свидетелей насильственных переселений в 1950-х годах. Их документалистика пополнила фондовые коллекции Национального музея истории Украины во Второй мировой войне, стала источником дальнейшего исследования некоторых аспектов украинско-польских отношений и заняла достойное место в экспозиционном пространстве выставки «Вырванные корни».

Ключевые слова: украинско-польские отношения, принудительные переселения, «Акция-51», фондовая коллекция, экспонат, выставка.

© **Yaroslava PASICHKO****«ACTION-51»****(Analysis of Fund Collection of the National Museum of the History of Ukraine in the Second World War. Memorial Complex)**

The author analyzes the materials of the museum fund collection on a topic «Repressions and Deportations of the Soviet Regime of 1930s – 1950s», namely, the final stage of the Ukrainian-Polish population transfer – the alignment of the Polish-Ukrainian border in 1951, which is known in the modern historiography as «Action-51». The author provides a detailed review of personal belongings of Ukrainians – participants and witnesses of the forced deportations in the 1950s. Their personal belongings added the fund collection of the National Museum of the History of Ukraine in the Second World War, became a source for further research of some aspects of Ukrainian-Polish relations and took a worthy place in the exposition space of the exhibition “Being Uprooted”.

Keywords: Ukrainian-Polish relations, forced deportations, «Action-51», fund collection, exhibit, exhibition.